

פרשת תולדות

גניבה במצוות

"וויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתני ויאמר הלא אצלת לי ברכה" (כו, לו)

הנה יעקב לקח מעשו את הבכורה והברכות, ובוודאי כדין עביד. ומזה נבוא לדון האם אכן ניתן לגנוב מצוות איש מרעהו.

עשרה זהובים

ובאמת שורש הנדון הוא בדברי הגמ' בחולין (פז, א) גבי כיסוי הדם, דאיתא התם בזה"ל, ת"ר ושפך וכסה מי ששפך יכסה, שחט ולא כסה וראהו אחר מנין שחייב לכסות, שנאמר ואומר לבני ישראל אזהרה לכל בני ישראל. תניא אידך ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסנו, מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה וחייבו רבן גמליאל ליתן לו י' זהובים. איבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה, למאי נפקא מינה לברכת המזון, אי אמרת שכר מצוה אחת היא ואי אמרת שכר ברכה הויין ארבעים.

האם ניתן להשיב הגניבה ע"י שיתן לבעלים לשחוט ולברך

וכתבו בתוס' (שם) דמ"מ אינו יכול לפטור עצמו במה שהיה נותן לו עוף אחר לשחוט, יען וזוהי מצוה אחרת היא ומצוה ראשונה הלכה לה, והוי מעוות לא יוכל לתקון. אכן בתוס' בב"ק (צא, ב) הביאו מעשה באחד שקראו השליח צבור לקרוא בס"ת ובא אחר וקדם וקרא, ושאל לר"ת ואמר לו שיתן לו תרנגולת לשחוט תחת אותם שתי ברכות. וכתבו בתוס' דהר"י חולק עליו וס"ל דוודאי א"א לומר כן דא"כ מדוע חייבו ר"ג י' זהובים, יתן לו תרנגול לשחוט.

גדול העונה אמן יותר מן המברך

עוד כתבו התוס', דר"ת פטרו מלשלם משום שיכול לענות אמן על הברכה, והלא אמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך. ועוד אמר ר"ת דלא שייך לחייבו על כך שהרי בבבל אין דנין מילתא דלית ביה חסרון כיס כדאמר לעיל (פד, ב) דלא עבדינן שליחותיהו אדיני קנסות כה"ג.

והנה מה שכתב ר"ת דהיכא דענה אמן פטור משום שגדול העונה אמן יותר מן המברך, ביש"ש (פרק החובל ס) תמה על כך, דלדבריו נמצא דההיא דכיסוי הדם איירי שכיסהו שלא מדעת חברו, ואמר את הברכה בנחת כדי שלא ישמע חברו, או שדחפו ממנו שלא יוכל לשמוע. ולא משמע כן, דסתמא איירי תלמודא בלא פלוג, ומסתמא היה מברך כדרך המברכים, ופשיטא דלא איירי ברשיע, שהיה מונע את חברו מלענות אמן.

אלא ע"כ דאפילו היכא דענה אמן נמי חייב, והגם שאמרו גדול העונה אמן, היינו בלא עשיית מצוה, כגון לענין ברכת ס"ת ותפלה, שהיא מניעת ברכה לבד, אבל לענין כיסוי הדם ומילה, שמלבד הברכה מקיים בכך מצות עשה, והברכה אינה מעכבת, א"כ הרי מנע אותו מקיום המצוה, ומצוה לחוד אף היא חשובה י' זהובים, אע"פ דלא אמרינן מצוה לחוד וברכה לחוד לענין י' זהובים, מ"מ על מצוה לבד גם כן דנין עליה י' זהובים, כמו שור ואילן [היינו שור שהרג את הנפש דחייבים הבעלים להורגו ובא אחר והרגו, ואילן של אשירה דחייבים הבעלים לקצצו ובא אחר וקצצו דחייב לשלם י' זהובים לבעלים כמבואר שם], עכ"ד.

כמו כן, יש לתמוה על עיקר דברי ר"ת מהא דאמרינן (חולין שם) דהגונב ברכת המזון מחבירו חייב מ' זהובים עבור ד' הברכות דברכהמ"ז, ואי נימא דגדול העונה אמן יותר מן המברך כיצד יכול לתובעו על כך הלא ענה אמן.

חייב קריאת התורה

עוד כתבו בתוס' בחולין (שם) טעם נוסף לפטור ההוא שעמד במקום חברו לקרוא בתורה, משום דסו"ס כולם חייבים בקריאת התורה, ואין חיוב טפי לאותו שקראו לו לקרוא מאשר אותו שקרא לבסוף.

ועל כך כתב היש"ש (שם) דכל זה היה בימיהם שלא היו קונים את המצוות, אבל בזמנינו מי שקנה שלישי או ששי וכדומה וקדם חברו וקרא, חייב ליתן לו י' זהובים. ובמקום שקונין סגן, דהיינו בעל סגן קורא למי שירצה, וקרא לראובן לקרוא, ושמעון קדם ובירך, אע"פ שראובן לא קנה המצוה חייב שמעון לשלם לסגן

יא זהובים, מכיון שזכה במצוה וצוה לש"ץ לקרות אותו בפרהסיא, זוכה באותו מצוה, דכה"ג הלך אחרי המנהג. כדמסקינן בשלהי איזהו נשך (ב"מ עד, א) סיטומא שרושמין על החביות לסימן שקנה אותה, קנין הוא לענין מי שפרע. ובאתרא דנהגו למקני ביה קני ממש, אלמא דאזלינן בתר מנהג, אפילו במידי דלית ביה זכיה וקנין ממש, וא"כ בנדון זה גם כן מנהג הוא לזכות בו ממש. משא"כ בימיהם, שלא היה לשום אדם בו זכיה ממש, א"כ מה שקרא לו הש"ץ מסתמא לא עדיף, ולא שייך ביה זכיה ממש, עכ"ל.

היכא דקרא במקום כהן

עוד כתבו בתוס' (שם) דאף היכא דעמד וקרא במקום כהן פטור, ואע"ג דדרשינן (נדרים סב, א) וקדשתו - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון, אין זה אלא אסמכתא בעלמא.

[איברא, דברמב"ם (סה"מ"צ מ"ע לב) לא משמע כן, שכתב וז"ל שציוונו לכבד זרע אהרן ולנשאם ולרוממם ונשים מדרגתם מדרגה קודמת וראשונה, ואפילו ימאנו אותו לא נשמע מהם. וזה כולו הגדלה לאל יתעלה, אחר שהוא לקחם ובחרם לעבודתו ולהקריב קרבנותיו. והוא אמרו יתעלה ויתברך שמו (רי"פ אמור) וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך. ובא הפירוש (גטין נט, ב) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. ואכן במג"א (רא, ד) תמה על הטור שהביא דברי התוס' דוקדשתו אינו אלא אסמכתא בעלמא, דהא בגיטין אמרינן בהדיא דאורייתא היא. ואף הרמב"ם מנאה במנין המצות (מ"ע לב), וכ"כ הריב"ש (צד) בשם הסמ"ג בפשיטות דהוי דאורייתא].

מצוה דרבנן

ובריטב"א (חולין שם) כתב להוכיח דאף הגזול ברכה דרבנן חייב לשלם יא זהובים, דהא ברכת הטוב והמטיב שהיא הברכה הרביעית דרבנן היא, ואפ"ה מחייבין לשלומי עלה.

הברכ"י (או"ח, תלד) מביא ראיה מכמה ראשונים ואחרונים שבמצוה דרבנן אין יא זהובים. ועל ההיא דברכה רביעית כתב דאפשר דשאני ברכת הטוב והמטיב דכיון דנתקנה סמוכה לברכות דאורייתא, נגררת היא אחר הברכות דאורייתא, והיא העולה במספר ארבעים. עוד י"ל דס"ל לתוס' כשיטת רבינו ירוחם (אדם, נתיב טו, ה ח"ד) שכתב אהא דאמרו שם דברכת המזון שוויה מ' זהובים כנגד ד' ברכות, ולכאורה הא ה' ברכות הן, ד' של ברכת המזון ואחת של יין. וביאר, דאכן לא מנו אלא שלשה ברכות שבברכת המזון שהם מן התורה, והא דלא מנו הרביעית מפני שהיא מדבריהם, ולעולם הברכה הרביעית אינה אלא ברכת בפה"ג על כוס של ברכה.

אלא דאכתי יש להעיר הלא אף ברכת הגפן אינה אלא מדרבנן. ושמא מכאן ראיה לשיטת הפני יהושע (ריש פרק כיצד מברכין) דמהא דאיתא התם דמסברא חייב אדם לברך ברכת הנהנין, מבואר דחיוב ברכת הנהנין הוא מן התורה.

ובלא"ה רבינו ירוחם סותר משנתו, שבספר מישרים (נתיב לד, ד) כתב דברכת פרי הגפן אינה מן המנין כי היא ברכת הנהנין, וכאן כתב דהוי דאורייתא והוי מן המנין. וראה מש"כ בזה בש"ך (שפב, ג) ובקצוה"ח (שם).

ובעיקר דברי התוס' העיר בברכ"י, דמוכח דס"ל דאף במצוות דרבנן שייך חיוב יא זהובים, דהלא קריאת התורה אינה אלא מדרבנן, וא"כ כיצד ניתן לחייבו כשקרא את התורה במקום חברו. וחזינן מזה דס"ל לתוס' דאף במצוות דרבנן ישנו חיוב די' זהובים.

ויתירה מזו מבואר בשו"ת התשב"ץ (ח"ג, קנו) דאף על אחיזת ספר התורה ניתן לחייב יא זהובים, וז"ל שאלת קהל בררו עשרה בני אדם לעשות המצוות וקריאת ס"ת בכללם, שדרכם למוכרם יום שמחת התורה ונתנו להם בחנם שנה א', ועמדו כך כמו חצי שנה. ואח"כ אמרו להם תתנו לנו שכר המצוות שעשיתם או צאו לכם ממה שאתם עושים, אם יכולין להוציאם תוך שנתם ואם יש עליהם שום תביעת ממון בשכירתו.

והשיב ע"כ וז"ל, תשובה וכו' ולפי מה שנאמר בגמרא (חולין פז, א) בזה חייב לתת לו מן הדין יא זהובים שכר מצוה אפילו היתה המצוה בלא ברכה כגון שור העומד להריגה ואילן העומד לקציצה, וה"ה למי שאוחז ס"ת אף על פי שאין בה ברכה מבטלו ממצותו יש לקנסו יא זהובים. ובירושלמי מוכיח כן שאמרו ביומא בפ' בא לו (ה"א) כל אתר את אומר הלך אחר תורה וכאן את אומר מוליכין התורה אצלו אלא ע"י בני אדם גדולים התורה מתעלה בהם, עכ"ל.

בעל שהדליק במקום אשתו

וכן מצינו בחיד"א (בספרו מחזיק ברכה או"ח רסג, ג) שהביא בשם היעב"ץ (בספרו משנה לחם, חלה) דבעל שהפריש חלה במקום אשתו חייב לשלם לה י' זהובים, ובסידור היעב"ץ הוסיף דה"ה אם הדליק במקומה נרות שבת.

אולם החיד"א דחה זאת, דהא אין המצוה מוטלת על האשה טפי מהאיש, ושניהם חייבים במצוה במידה שווה. אלא דהא דהאשה מדלקת הוא כמש"כ הרמב"ם כיון שהיא מצויה בבית, או כדאיתא במדרש משום שהיא כבתה אורה של עולם, ונמצא דהיכא שהבעל הדליק קיים בכך מצוה דנפשיה, ולא לקח כלל מצוה דידה.

אדם אחר שהדליק האם חייב י' זהובים

ובספר פתח הדביר (רסג, ה) דקדק מדברי החיד"א הללו, דדווקא הבעל אינו מחוייב ליתן י' זהובים לאשתו, אך אדם אחר שהדליק נרות חבירו שפיר חייב. אולם כתב דמ"מ להלכה ולמעשה כיון דאיירי במצוה שאין חיובה אלא מדרבנן, והלא במצוה דרבנן דעת כמה פוסקים דליכא חיוב י' זהובים, לכן מצי שפיר למימר קים לי כדעת המקילים.

אם מקיים מצות הדלקת נרות בהדלקה ע"י אחר

והנה בעיקר הנידון האם המדליק נרות של חבירו חייב לשלם י' זהובים, נראה דהדבר תלוי האם בעל הבית מקיים מצוה כאשר אדם אחר מדליק עבורו שלא בשליחותו, דאי נימא דשפיר מקיים בהכי מצוה אם כן אין חיוב לשלם על כך י' זהובים, שהרי לא גנב ממנו המצווה כלל, אך אי אמרינן דהבעה"ב לא קיים המצוה כה"ג אם כן יש לחייב את המדליק במה שגנב לו מצותו.

והנה בפסחים (ז, א) פליגי אמוראי גבי ברכת ביעור חמץ, האם נוסח הברכה הוא - על ביעור חמץ, או שמא נוסח הברכה הוא - לבער חמץ.

וכתב בריטב"א וז"ל והמין השלישי שבו נחלקו הוא מן המצוות שהן חובה עליו, אבל יוצא בהן ע"י אחרים אפי' שלא בשליחותו, כגון ביעור חמץ ושחיטת פסח וקדשים ומילת בנו ומקרא מגילה, דמר סבר כיון שהן חובה עליו ראוי לאומרם בלמ"ד שמשמע חובה ומשמע להבא, ואידך סבר דעל עדיף כיון דלהבא נמי משמע, דלא מיבעי לן למיקבע למ"ד אלא בהנהו שהם חובה עליו לעשותם בעצמו ובשליחותו, ועדיף טפי למתקן על שהוא לשון משותף כדי להוכיח על זה, עכ"ל.

ומבואר בדבריו כי ישנם מצוות שבהם אנו יוצאים ידי חובתנו ע"י אחר אף מבלי שנמנה את עושה המצוה עבורנו לשליח. אך צ"ב כיצד ניתן לצאת ידי חובה מבלי שימנה אותו שליח.

ונראה בבאיור הדבר, דשאני מצוות אלו שאין עיקרם מעשה המצוה דידהו, אלא תוצאת המעשה, ולכן אדם שבנה במקום חברו מעקה, הגם שלא שייך לומר דשלוחו של אדם כמותו גביה, עם זאת יצא ידי חובתו, משום דסוף סוף תכלית המצוה התקיימה, וכן בכל הני שהזכיר הריטב"א.

גדר חיוב נר שבת

עוד כתב הריטב"א דאף הדלקת נר שבת נכללת בהגדרה זו, וז"ל וכן הדלקת נר שבת וברכת מזוזה ומעקה הן ב"על" לפי שיטה זו, עכ"ל.

ומבואר בדבריו דגדר החיוב בהדלקת נרות שבת אינו מעשה ההדלקה, אלא העיקר הוא התוצאה שיהיו לו נרות דלוקים, ולעולם אין כלל חיוב בהדלקה גופא.

וכן נראה ממשמעות לשון הרמב"ם (שבת ה, א) וז"ל ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, עכ"ל.

אולם בדברי הגרע"א מבואר לא כן, דהנה כתב הרמ"א (או"ח רסג, ד) דאם היה הנר דלוק בעוד היום גדול, יכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת. וכתב הגרע"א (בהגהותיו) דכל זה דווקא היכא דלא הודלקו הנרות לצורך השבת, אך אם הודלקו לצורך השבת שפיר דמי ואין צריך לכבותם ולשוב ולהדליקם.

וביאר לפי"ז שיטת ר"ת שהביאו בתוס' (שבת כה, ב) דאם היה הנר דלוק ועומד הרי זה חייב לכבותו ולשוב ולהדליקו.

והוכיח זאת מהא דאמרינן (כג, ב) ובלבד שלא יקדים, דאם החיוב אינו אלא שיהיה לו נר דלוק לצורך השבת, אם כן אין כלל טעם להדליק את הנר סמוך לשבת דהא סוף סוף יש לו נר המאיר בשבת. וכיון דחזינו דציוו חז"ל - ובלבד שלא יקדים, ע"כ דהחיוב הוא **מעשה ההדלקה** עבור השבת, ולא סגי במה שנרותיו דלוקים ומאירים בשבת.

ולכן היכא דהנרות לא הודלקו עבור השבת חל חיוב לכבותם ולשוב ולהדליקם לצורך השבת, אבל בוודאי דהיכא שהדליק עבור השבת אף אם עשה כן מוקדם בבוקרו של יום שישי, מ"מ יצא בדיעבד ואין צריך לכבותם ולשוב ולהדליקם שהרי הדליקם לכבוד השבת.

י' זהובים עבור ביטול מעשה המצוה

ומעתה לדעת הריטב"א הנ"ל דאף כאשר הדליק נרות חבירו מ"מ הבעלים יוצאים בכך ידי חובתם, נמצא דלא נטל ממנו כלום, וא"כ אין עליו כלל חובה לשלם על כך. אך אי נימא דאכן לעולם לא חשיב דקיים המצוה בפועל אלא **שנפטר** מהמצוה, א"כ בוודאי דמוטלת החובה על המדליק לשלם י' זהובים.

אכן לכאורה אין לומר כן, שכן הריטב"א (שם) בדבריו כולל בהני מצוות דמצי לקיימם ע"י שליח מבלי שימנהו במיוחד לכך אף את מצות כיסוי הדם, והלא בכיסוי הדם מפורש דהמכסה חייב לשלם לשוחט י' זהובים. הרי לן דהגם שהשוחט קיים את המצוה כפי שנתבאר, דהא התוצאה התבצעה, מ"מ המכסה שלא ברשותו חייב לשלם לו י' זהובים.

וצ"ל דאמנם אין ניתן לחייבו י' זהובים על כך שלקח ממנו **קיום המצוה**, מ"מ חיוב י' זהובים הוא על כך שלקח ממנו **מעשה המצוה**.

ונראה דיסוד זה מוכח מדברי הגמ' (שם) דאיבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה, למאי נפקא מינה לברכת המזון אי אמרת שכר מצוה אחת היא, ואי אמרת שכר ברכה הויין ארבעים.

והנה בברכת המזון איירי דאחד היה עומד לזמן ובא אחר וזימן במקומו, וא"כ שניהם בוודאי יצאו ידי חובתם בברכת המזון, אלא שהחוטף הוא שעשה **מעשה המצוה**, ועם זאת חייבו את החוטף ב' זהובים. הרי לן להדיא דתשלום החטיפה אינו בא עבור לקיחת **קיום המצוה**, אלא עבור לקיחת **מעשה המצוה**, וכפי שהתבאר.

מצות תשביתו

ולאור הדברים הללו יש לדון בדברי המנ"ח (מצוה יא), שכתב להסתפק בגדר מצות תשביתו בחמץ בפסח, האם גדר המצוה הוא **שלא יהיה לאיש ישראל חמץ בביתו**, והיינו דהמצוה מתקיימת בשב ואל תעשה. או שמא נאמרה חובה על כל איש ישראל **להשבית בידיו את החמץ שברשותו**.

וכתב המנ"ח נ"מ בזה, באדם שאין בבעלותו חמץ, האם יש טעם לקנות חמץ ולהשביתו, כשם שיש ענין לקנות בגד ד' כנפות בכדי לקיים בו מצות ציצית. דאי נימא דהמצוה היא מעשה ההשבתה א"כ בוודאי דיש ענין לקנות חמץ ובהכי לקיים מעשה השבתה. אך אי נימא דהמצוה היא התוצאה במה שהחמץ מבוטל, א"כ מהיכא תיתי לן לחייבו לקנות חמץ הלא המצוה כבר קיים במה שאין חמץ ברשותו.

וכן נ"מ בזה במה שנתבאר גבי חיוב י' זהובים, היכא דבא אדם ושרף את החמץ שלו, דאי נימא דמקיים את המצוה במה **שאיין חמץ ברשותו** א"כ אין לחייב את המשבית ב' זהובים, דהא לא קגזל מיניה המצוה כלל. אך אי נימא דישנו חיוב **במעשה השבתת החמץ**, אם כן יהיה חייב על כך י' זהובים.

אכן לדברינו אף אי נימא דהחיוב הוא התוצאה שלא יהיה לו חמץ, ומקיים שפיר ע"י שריפת חבירו, מ"מ יש מקום לומר דחבירו חייב לשלם לו י' זהובים.

מי שכיבד אחר במילת בנו

כתב הרא"ש (חולין ו, ח) וז"ל מעשה באחד שאמר למוהל אחד שימול את בנו וקדם אחר ומלו, ותבע הראשון, שאמר לו האב למולו, מן השני י' זהובים, ור"ת פטרו משום דאמר בפרק החובל (פד, ב) דכל מידי דלית ביה חסרון כיס לא עבדינן שליחותיהו, ואפילו אם תפס מפקינן מיניה. עוד כתב מכיון שהיה שם בשעת מילה וענה אמן גדול העונה אמן יותר מן המברך, ואם לא ענה אמן איהו דאפסיד אנפשיה. ואין

לפוטרו מטעם זה שיתן לו תרנגולת לשחוט, דא"כ אמאי חייבו רבן גמליאל ליתן לו י' זהובים, אלא זו מצוה אחרת היא ומצוה ראשונה אזדא לה ומעוות לא יוכל לתקון.

וכתב הרא"ש, דיש לפטור את המוהל מטעמא אחרנא, דהגם שאמר האב למוהל פלוני למול את בנו, מ"מ לא זכה בכך באותה המצוה דיתחייב מוהל אחר אם קדם ועשאה. ולא דמיא לכיסוי הדם דאמרה תורה ושפך וכסה, דאשמועינן דדווקא מי ששפך הוא יכסה. וכן האב שחייב למול את בנו והיה בדעתו למולו, ובא אחר וקדמו חייב. אך אם אין האב מעוניין למולו כל ישראל חייבין למולו, ובדבור שאמר האב למוהל לא זכה במצוה לחייב אדם אחר אם קדמו.

המכבד אחר במילה האם זכה במצוה

וכתב הי"ש"ש דס"ל לרא"ש כדעת המהר"ם רבו (מרדכי גיטין שסג - שסד) דאדם הנותן לחברו את המצוה למול או להיות בעל ברית חייב לקיים הבטחתו, משום דהוי כמתנה מועטת, ומכל מקום אם חזר בו הוי חזרה. וכתב המרדכי קטן וז"ל, ובתשב"ץ פסק דלא יכול לחזור בו, עכ"ל.

והביא ראיות לכך מההיא סיטומא דלעיל, כדאיתא בהגהת המרדכי שלהי שבת (תעב - תעג). והסיק ביש"ש דמכל מקום אזלינן כדעת המרדכי, ודלא כהתשב"ץ.

אך כתב ביש"ש דהיכא שרגיל כבר ליתן לו המצוה, והוסיף אף לנדור לו על כך, בהא אף הרא"ש מודה דהוי כסיטומא, דהמנהג הוא לזכות כה"ג ולא מצי לחזור בו כלל. ואם קדם חבירו ומל, חייב ליתן לו י' זהובים אם תפס. ודווקא היכא דנדר לו אחר שנולד הילד, אך אם נדר לו בעודה מעוברת, אינו כלום, דהוי דבר שלא בא לעולם. ולא דמי לסיטומא, דבא לעולם ושייך בה קנין.

ואפילו היכא דנדר לו, שלא יכול לחזור, היינו מחמת שנאה או קטטה, או שרוצה לכבד בו איש אחר, שהוא יותר אוהבו וגומלו, בכה"ג הוא דאינו חוזר, אבל אי חוזר מחמת דסני שומעניה, והולך בדרך לא טובים שלא ידע מתחילה, ועכשיו נתפרסם מעשיו שאינם הגונים מצוה לחזור בו, עכ"ד.

האם מקיים מצות מילה ע"י שליח

וכתב הש"ך (תו"מ שפב, ד) דמדברי הרא"ש הללו חזינן דמי שהוא מוהל אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למוהלו, וחייב הוא בעצמו למוהלו, דומיא דכיסוי דמי ששפך הוא יכסה.

וכן נראה מדברי הרמב"ם (ריש מילה) דמצות עשה זו מוטל על האב תחלה. והכי משמע פשטא דהש"ס (קדושין כט, א) דאמרינן התם האב חייב בבנו למולו - מנלן דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו, והיכא דלא מהליה אבוא מחייבי בי דינא לממהליה. וז"ל כתבתי זה לפי שראיתי כמה אנשים מכבדים לאחרים למול את בניהם, אף שהם בעצמם יכולים למול, ולדעתי הם מבטלים מצות עשה ומצוה גדולה של מילה ויש לב"ד לבטל הדבר הזה, עכ"ל.

שלוחו של אדם כמותו

ובקצוה"ח הביא מהתבואות שור (כת, יד) שכתב על דברי הש"ך אלו וז"ל לא ידענא מאי ראיא מייתי מדברי הרא"ש, וכי לא ידענא דהמצוה הוא על האב, וכן בכיסוי מי ששחט יכסה, אך דאפ"ה יכול לעשות שליח דשלוחו של אדם כמותו.

וכן הביא בדרכי משה (יו"ד רסד, א) בשם האור זרוע (מילה, קז) דהיכא דהאב מוהל אסור לו לכבד לאחר. וכתב בדרכי משה על כך וז"ל ותמהני הא קי"ל בכל מקום שלוחו של אדם כמותו.

ובעיקר תמיהת התבואות שור, כבר כתב בקצוה"ח (שם, ב) דשפיר מוכח מדברי הרא"ש דלא מהני שליחות במצות מילה המוטלת על האב, דאי נימא דשלוחו של אדם כמותו נאמר אף במילה, א"כ כי היכי דאילו האב גופיה היה חפץ למולו ובא אחר וקדמו היה חייב לשלם על כך י' זהובים, ה"נ אם נתנו לשלוחו, כיון דשלוחו של אדם כמותו א"כ שפיר מקיים מצותיו ע"י שלוחו, והשתא דבא אחר וקדמו והוא אינו שלוחו, הרי ביטל מצותו בכך וחייב לשלם לו י' זהובים.

ובהכרח דלא מהניא שליחות במצות האב למולו, ומשום הכי כל שנותרנו לאחר וקדם אחר פטור דאינו מפסיד לאב, כיון דלאו שלוחו הוא בזה, ואת האחר נמי לא מפסיד כיון דעדיין לא זכה בה.

חובת התשלום עבור חטיפת קיום המצוה או מעשה המצוה

ובדעת התבואת שור נראה דס"ל כמו שנתבאר לעיל דיסוד חיוב י' זהובים אינו עבור מה שחטף ממנו קיום המצוה, אלא בעבור מה שחטף ממנו מעשה המצוה. ולכן אף אי נימא דאיכא שליחות במילה, והאב הוא מקיים המצוה, מכל מקום אין כלל טעם לשלם לאב על כך, דהא לא לקח ממנו מעשה המצוה, דהלא האב כבר מסרו לשליח ואינו עושה המצוה בגופיה.

אכן חתני היקר הרב יוסף ברזון שליט"א העיר על כך, דמ"מ זה פשוט דכ"ש שיש חיוב אף על נטילת המצוה גופה, אלא דנתחדש דאף על מעשה המצוה ניתן לתבוע י' זהובים.

פדיון הבן ע"י שליח

ובעיקר תמיהת הדרכי משה הנ"ל על דברי האו"ז אמאי לא מהניא שליחות במילה, הא קי"ל בכל התורה כולה דשלוחו של אדם כמותו. הנה הרמ"א (יו"ד, שה) הביא שיטת הריב"ש דא"א לפדות את הבן ע"י שליח. ותמהו האחרונים אמאי פדיון הבן שאני מכל המצוות דקיי"ל שלוחו של אדם כמותו.

ובשו"ת חת"ס (יו"ד, רצג) השואל ניסה ליישב תמיהה זו עפ"י הא דאיתא בקידושין (מד, ב), נערה מהו שתעשה שליח לקבל גיטה מיד בעלה, כיד אביה דמיא או כחצר אביה דמיא, כיד אביה דמיא מה אביה משוי שליח אף היא נמי משוי שליח, או דילמא כחצר אביה דמיא ועד דמטיא גיטא לידה לא מיגרשה. ומסקינן דאינה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה. וכתבו הראשונים בטעמא דמילתא, משום דנערה רחמנא שויה שלוחה דאב, ומשום הכי אין הנערה יכולה לעשות שליח, כיון שהיא עצמה אינה אלא שליח האב.

ולפי"ז י"ל דאף בפדיון הבן, כיון דעיקר חיוב הפדיון מוטל על הבן דווקא ולא על האב כלל, אלא שבקטנותו היות ואינו יכול לפדות את עצמו, שויה רחמנא את האב לשליח דבן, וכשם שנערה אינה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה משום שהיא אינה אלא שלוחה של אביה, ה"נ אין בכח האב לעשות שליח לפדות הבן הואיל ואינו אלא שליח הבן.

ומעתה נבוא לדון גבי מצות מילה, דהנה כבר הזכרנו חקירת האחרונים בעיקר גדר מצוות מילה האם עיקר המצוה רמיא על הבן, אלא דכל זמן שהוא קטן ואינו יכול למול את עצמו, האב מל במקומו. או שמא עיקר המצוה רמיא על האב, והבן אינו אלא החפצא דמצוה של האב. דאי נימא דהאב אינו אלא שלוחו של הבן, א"כ כשם שמצינו בגמ' בקידושין הנ"ל דהנערה אינה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה, וכפשנ"ת הטעם לכך משום דהיא אינה אלא שליח דאב, ה"נ אין האב יכול למנות שליח על מילת בנו.

אלא דלפי"ז נמצא דדעת הש"ך דגבי מילה עיקר המצוה רמיא אבן, ולכן אינו יכול למנות שליח דאין שליח עושה שליח. אך גבי פדיון הבן ס"ל דעיקר המצוה רמיא אאב, דהא פליג אדברי הרמ"א וס"ל דמצי לפדות ע"י שליח.

והעירוני דלכאורה שאני מילה מפדיון בכור, דמילה דהויה מצוה שבגוף הבן חשיבא מצוה דידיה להיות נימול, והאב משמש כשלוחו לקיימה, לעומת זאת פדיון בכור יתכן דדמי לפדיון פטר חמור דהתם פשיטא דהוי מצוה אבעלים לפדותו, ואינה מצוה המוטלת על החמור, ה"ה בכור בניו, וכן מדוקדק מנוסח אמירת הכהן לאב במאי בעית טפי.

אכן החתם סופר (יו"ד, רצג) דחה דעת השואל הנ"ל לענין פדיון הבן, וכתב דאי ס"ד דהאב הוי שליח דבן, אם כן מהיכ"ת דישתעבדו נכסי האב. ואפילו את"ל דאף זה בע"כ דאב, תינח אם אין נכסים לבן, אך אם יש לבן נכסים מבית אבי אמו נימא דאין האב מחוייב לפדותם משלו, ולא לישתמיט שום פוסק לאשמועינן הא.

ועוד הקשה דהא קיי"ל דכל מילתא דאיהו לא מצי עביד שליח לא מצי משווי, וא"כ נימא הכי גבי מילה דכיון דהקטן אינו יכול למול עצמו ה"ה דלא מצי לאשווי שליח.

מצוה שבגופו

ובעיקר קושיית הדרכי משה הנ"ל אמאי לא מהני שליחות במילה הא קי"ל בכל דוכתי דשלוחו של אדם כמותו. הנה בקצוה"ח כתב ליישב על פי דברי התוס' רי"ד (קידושין מב, ב) וז"ל, יש מקשים א"כ לכל דבר מצוה יועיל השליח ויאמר אדם לחבירו שבסוכה עבורי הנח תפילין עבורי, ולא מלתא היא שהמצוה שחייבו המקום לעשות בגופו היאך יפטור הוא ע"י שלוחו והוא לא יעשה כלום, בודאי בקידושין ובגירושין מהני כי הוא המגרש ולא השליח, שכותב בגט אלא פלוני פטרית פלונית, וכן נמי האשה למי היא מקודשת

כי אם לו והיא אשתו, וכן בפסח הוא אוכלו ועל שמו ישחט ויזרק הדם, אבל בסוכה ה"נ יכול לומר לשלוחו עשה לי סוכה והוא יושב בה, אבל אם ישב בה חבירו לא קיים הוא כלום, וכן לולב וכן ציצית וכל המצוות, עכ"ל.

וכתב בקצוה"ח דבכך נדחו ראיות התבואות שור, דגבי קבע לי מזוזה הו"ל כעושה שליח לעשות לו סוכה והוא יושב בסוכה, וה"נ במזוזה הוא דר בבית שיש בו מזוזה. אך במצות כיסוי שהתורה הטילה עליו דמי ששפך יכסה אם מכסהו שלוחו איהו לא קיים כלום, והיינו נמי טעמא דמילה, דדמי לתפילין וסוכה וציצית דאינו בשליחות וכמש"כ בתוס' רי"ד, עכ"ד.

גדר מצות מזוזה

אכן מש"כ הקצוה"ח לדמות קביעת מזוזה לעשיית הסוכה, לכאורה אין הדבר פשוט כלל, דהא בסוכה המצוה היא הישיבה בסוכה, ועשיית הסוכה אינה אלא הכשר מצוה, ולכן שפיר מצי לעשותה ע"י שליח. משא"כ במזוזה הלא אין הדירה המצוה אלא **קביעת המזוזה**, ואמאי יהני לקובעה ע"י שליח.

ומבואר מזה דלדעת הקצוה"ח אכן עיקר המצוה דמזוזה הוא בדירין בבית שיש בו מזוזה, וכע"ז כתב במג"א (או"ח יט, א) דהנכנס לדירה שיש בה מזוזה מברך לדור בבית שיש בו מזוזה, הרי דס"ל דמצות מזוזה היא הדירין בבית שיש בו מזוזה.

גדר חיוב ב"ד

ובאמת שדברי הרא"ש הללו הינם יסוד למש"כ המקנה (קידושין כט, א) דהא דקאמר שם דהיכא דהאב לא מל את בנו מחייבי בי דינא למימחליה, לאו דווקא ב"ד אלא דכל ישראל מצווין ע"ז, דהא קרא סתמא כתיב המול לכם כל זכר.

והביא ראיה לכך מדברי הרא"ש שכתב דאם אין האב מעוניין למולו **כל ישראל חייבין למולו**, ובדבור שאמר האב למוהל לא זכה למצוה לחייב לאחר אם קדמו, ומבואר דאין החיוב על ב"ד אלא על כלל ישראל.

וכן מבואר ברמב"ם (פיה"מ שבת, פי"ט) וז"ל **וכן כל מי שרואה את הילד הזה הערל ולא מלו הרי זה עובר על מצות עשה עד שימול אותו כאלו הוא בנו**, עכ"ל.

אולם בשו"ת הגרע"א (מהדו"ק, מב) מבואר דזהו דין המוטל על ב"ד דווקא, שכתב גבי מילת יתום דהמוהל היה סביו של הנימול, דהיו שטענו שהמנהג הוא שהסנדק מברך, והמרא דאתרא טען דהסב יברך. ודן הגרע"א, על פי הב"י דהסנדק יברך משום דהוא שליח ב"ד. ומשמע דמעיקר הדין היה מן הראוי שהב"ד יברכו דהא עליהו מוטלת החובה למול כדאיתא בקדושין (כט, א) דהיכא דלא מהליה אבוא מחייבי ב"ד לממהליה, וא"כ אם הב"ד נמצאים במעמד הברית ומעונינים לברך, אף שאדם אחר תופס את התינוק מ"מ הרי הם קודמים בברכה זו. ואם כן מסתבר דהמרא דאתרא שעליו מוטלת החובה למול יכול שפיר למנות שליח לברך מי שיחפוץ.

אך חזר בו ממש"כ דהסנדק הוי שליח ב"ד על הברכה, דהא לא מצינו שליחות על ברכות כלל, ובכל ברכת המצוות דמצינו דאדם יכול לברך עבור חברו, היינו דווקא מדין שומע כעונה, אך בלא שמיעה לא שייך שיברך אחר במקומו מדין שליחות, אלא דתופס התינוק שהוא בכלל העוסקים בהכנסת הברית, חשיב לשליח ב"ד לענין הכנסת הנימול בברית, ושפיר מצי לברך. כדחזינו דכשהאב מכבד אדם פלוני למול את בנו המוהל מברך, וה"נ היכא דהב"ד ממנים שליח להכניסו בברית הרי שהשליח הממונה מברך.

וכדבריו מבואר בפני יהושע, דהנה הקשה הפנ"י (שם) כיצד ילפינן מקרא דוימל אברהם את יצחק בנו דרמיא מצוות מילה אב, הא כיון דאף הב"ד חייבים נימא דמשום הכי היה החיוב מוטל על אברהם יען והיה זקן היושב בשיבה. וכתב לבאר דע"כ מייתורא דבנו יליף דרמי חיובא דאב על הבן.

ועוד כתב, דכיון דמעטנין מקרא אותו ולא אותה, הרי דקרא דאותו מלמדינו אחיובא דאב, והא דמייתי קרא דוימל את יצחק סמיך אסיפא דקרא דכתיב כאשר צוה אותו.